

PROUDHON KÜÇÜK BURJUVA SOSYALİSTİ MİDİR?*

Berkay DEMİRAY**

Makale Geliş Tarihi-Received: 26.10.2017

Makale Kabul Tarihi-Accepted: 28.11.2017

ÖZ

Siyaset felsefesi tarihinde, anarşizm ile marksizm arasındaki tartışma önemli bir yer tutmaktadır. Kendi ifadesini özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bulan bu tartışmanın gidişatını belirleyen şey, kendisini anarşist olarak ilan etmiş "ilk" düşünür olan Pierre-Joseph Proudhon ile çağdaşı Karl Marx arasındaki birebir tartışmalardır. Hem Proudhon hem de Marx, bir yandan kendi teorilerinin kavramsal çerçevesini ve metodolojisini oluştururken, diğer yandan da Avrupa'da çıkardığı çeşitli isyanlar yoluyla kendisini kamusal alanda iyiden iyiye hissettirmeye başlayan işçi sınıfının bayraktarlığını yapma mücadelesi içine girmişlerdir.

Dolayısıyla bu çalışmanın amaçları arasında; anarşist ve marksist teorileri tanıtmının yanı sıra, bilimsel sosyalizm-ütopik sosyalizm ayrımı üzerinden Marx ve Proudhon arasındaki "kişisel" tartışmaya odaklanmak vardır. Ayrıca bununla bağlantılı olarak, Marx'ın "küçük burjuva sosyalisti" tanımının ne anlama geldiğini ve bu tanımın Proudhon'u ve anarşist düşünceyi gözden düşürme amacı taşıyıp taşımadığını anlama çabası vardır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Anarşizm, Pierre-Joseph Proudhon, Marksizm, Karl Marx, Küçük Burjuva Sosyalizmi.

* Bu makale, Berkay Demiray'ın "Pierre-Joseph Proudhon'un Siyaset Felsefesi" adlı Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezinden derlenmiştir.

** Yüksek Lisans Mezunu, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, berkaydemiray1@gmail.com

IS PROUDHON A PETTY BOURGEOIS SOCIALIST?

ABSTRACT

In the history of political philosophy, the debate between anarchism and marxism has an important place. What sets the tone of this debate, which finds its expression especially from the second half of the 19th century, is the one-on-one debates between Pierre-Joseph Proudhon, the “first” thinker who declared himself an anarchist, and his contemporary Karl Marx. On the one hand, both Proudhon and Marx formed the conceptual framework and methodology of their own theories, on the other hand campaigned to carry the banner for the working class, which began to make its presence thoroughly in the public space through the various revolts it brought out in Europe.

72

IJSI 11/1
Haziran/
June
2018

Therefore, among the aims of this study; as well as introducing anarchist and marxist theories, focusing on the “personal” debate between Marx and Proudhon by way of the distinction between scientific socialism and utopian socialism. In connection with this, there is an also effort to find out what Marx’s “petty bourgeois socialist” definition means and whether or not this definition aimed at disgracing Proudhon and anarchist thought.

Keywords: Classical Anarchism, Pierre-Joseph Proudhon, Marxism, Karl Marx, Petty Bourgeois Socialism.

GİRİŞ

Kökleri 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesine kadar götürülebilen klasik anarşizm, tanımı üzerinde tam bir uzlaşmanın sağlanamadığı, içerisinde birçok farklı düşünceler ve eğilimler barındıran, özellikle 19. yüzyıldaki toplumsal olaylardan beslenen karmaşık bir tarihe sahiptir ve kendisini farklı zamanlarda, ülkelerde ve kültürlerde farklı kılıklarla tekrar tekrar ortaya çıkarabilmiştir. Her ne kadar anarşistler arasında görüş farklılıkları olsa da odaklandıkları temel nokta aynıdır; özgürlük arzusu. Çalışmada ele aldığımız ve kendisini anarşist olarak ilan eden “ilk” düşünür olan Pierre-Joseph Proudhon’da (1809-1865) da aynı tema göze çarpmakta olup, özgürlüğe hangi yollardan ulaşılması gerektiği ile ilgili kendine has düşünceler mevcuttur. Ancak bu özgürlük, döneminin bir diğer ünlü sosyalisti Karl Marx (1818-1883) tarafından yapılan ağır eleştirilere maruz kalmasına mani olmamıştır.

Proudhon’un çalışmaları, doğup büyüdüğü ülke olan Fransa’daki devrimi, anarşist bir bakış açısıyla, “ruhuna uygun” şekilde tamamlamak amacı taşımaktadır. Çünkü ona göre devrim; özgürlük, eşitlik ve kardeşlik getirmemiş, çeşitli düşünürlerin de üzerinde fikir birliğine vardıkları gibi, Fransa’nın temelini kökünden değiştirmemiş, geniş kalabalıkları sefaletlerinden kurtaramamış ve halihazırda iktisadi hayata hakim olan burjuva sınıfının siyasi üstünlüğünü ilan etmesine neden olmuştur (Meriç, 2013: 225). Çağdaşı Marx da bunların farkında olmasına ve Proudhon ile nihai amaçlar bakımından uyuşmasına rağmen (devletin olmadığı bir toplumsal düzen), ona göre sosyalizm adına atılması gereken adımlar oldukça farklıydı. Dolayısıyla bu çalışma, aşağıda detaylıca ele alınmış olan farklı noktalar üzerinden, bu iki düşünürün birbirlerine karşı giriştikleri fikirselle mücadeleyi anlamaya çalışmayı ve Marx’ın Proudhon’a yönelik eleştirilerini sunmayı amaç edinmiştir. Ancak bununla yetinilmeyip, Proudhon’un düşünce dünyasını tanıtmak vasıtasıyla da, onun marksist düşünce sistemine alternatif olabilecek ve adalete, ahlaka, özgürlüğe ve insan haklarına vurgu yapan sosyalist projesi üzerinde de durulmuştur. Çünkü Meriç’in de belirttiği gibi, biz bugüne kadar yalnızca Marx’ın sesini duyduk (Meriç, 2013: 147). Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu çalışmanın hedefleri arasında; marksist teorinin ahlaki nasıl ele aldığı ve içinde ahlaki öğeler barındırıp barındırmadığı ve anarşizmin marksizme yönelik eleştirilerini sunmak bulunmamaktadır. Hedef, marksist olmayan

sosyalist bir teorisyenin (Proudhon'un), Marx'ın kaleminden eleştirisini sunmak ve bu eleştiriyi eleştirmektir.

1. KLASİK ANARŞİZMİN TANIMI

Klasik anarşizmin kapsayıcı olabilecek bir tanımını verebilmek için, öncelikle Aydınlanma düşüncesine değinmek gerekir çünkü anarşizmin özgürlüğü ele alış şekli, bu düşünce ile yakından ilişkilidir. Aydınlanma hareketinin amacı; insanları, kötü ve köleleştirici olduğu düşünülen önyargı ve hurafelerden kurtarmak (Çiğdem, 2015: 13) ve iyi ve özgürleştirici olduğu kabul edilen aklın düzenine sokmaktır. Her türlü toplumsal proje akla dayanmak zorundadır ve bu yüzden "Akıl Çağı" olarak da adlandırılmıştır (Çiğdem, 2015: 14). Ayrıca, Hıristiyan düşüncesindeki "yaratılmış evren" kavramı reddedilmiş ancak "kendi kendine işleyen bir makina olarak evren ve doğa" kavramına karşı çıkılmamış ve hatta bu makinanın, toplumsal ilişkilere taşınması gerektiği savunulmuştur (Çiğdem, 2015: 18). Dolayısıyla Aydınlanma düşünürleri, Kilise'nin otoritesine karşı çıkıp, bunların yerine tabiatın ve aklın otoritesini koydukları için, aslında otorite karşıtı bir söylem geliştirmemişlerdir (Çiğdem, 2015: 19). "Akıl" dışında diğer önemli kavramlar ise; insanların ahlaklı ve medeni bir hayat yaşamasına engel olan herşeyi "eleştirme" ve tabiatın deney ve gözlem yoluyla elde edilmiş bilgisine riayet edilirse insan türünün kusursuzlaşacağı anlamındaki "ilerleme"dir (Çiğdem, 2015: 46). Böylece bilgi, insanlığı tahakküm biçimlerinden kurtarmaya muktedir bir güç haline gelir (Çiğdem, 2015: 59). Klasik anarşist felsefe ve Proudhon da, bilginin bu özgürleştirici vasfını ve akıl-eleştiri-ilerleme üçlüsünü benimsemiş ve tabiatın ve insan doğasının bilgisine eleştirel akıl yoluyla ulaşılabilirse, özgür olacağımızı savunmuştur.

Anarşizm açısından bir başka önemli mesele ise, onun özgürlüğü ele alış şeklinin negatif mi yoksa pozitif özgürlük mü olduğu tartışmasıdır. Isaiah Berlin'e göre özgürlük, fiili ya da potansiyel arzuların gerçekleştirilmesinin önündeki engellerin yokluğu olarak negatif, hakiki özün ifadesi ile uyum içerisinde bir öz-yönetimin savunulması bakımından da pozitifdir. Yani negatif özgürlükte, bireyin eylemleri üzerinde sınırlamalar yoktur ve birey, arzularını gerçekleştirmek hususunda toplum tarafından engellenmezse negatif anlamda özgürdür. Diğer taraftan pozitif özgürlük ise, insanın kendi doğasındaki öze yaptığı vurgu ve kişinin kendini

Proudhon Küçük Burjuva Sosyalisti Midir?

özdeşleştirdiği/doğasına uygun eylemi üzerinde sınırlamalar olmaması anlamına gelir (Crowder, 1999: 17). Anarşizmin ahlaksal kaygısı olduğunu ve bu yüzden de pozitif özgürlüğü savunduğunu belirten Crowder'a göre (Crowder, 1999: 20) anarşistler, bireyin kendi doğasıyla/otantik özünü uyum içerisinde davranma özgürlüğü ile ilgilenirler ve "otantiklik" kelimesine de iki anlam yüklerler; ilk olarak, kişinin kendisine ait eylem ve yargılarda bulunmasına imkân veren "eleştirel akıl" ve ikinci olarak da, kişinin eylemlerini ahlak kuralları ile uyum içerisinde yönettiği "ahlaklı öz". Bu kavramlar birleştiği zaman ise, anarşizmin özgürlük tasavvurunun adı, "ahlaklı öz-yönetim" halini alır (Crowder, 1999: 21).

Anarşistlerin savunduğu ahlak kuralları, bireyin veya toplumun uydurduğu şeyler olmayıp, şeylerin doğasında içkin, nesnel geçerliliği olan ve keşfedilmeyi bekleyen yasalardır. Bu yasaların en doğru biçimde keşfedilip uygulanabileceği toplumsal örgütlenme biçimi ise, kendiliğindenlik veya gönüllü ve özgür örgütlenmedir. Anarşistlerin örgütlenmeye dair birbirinden farklı açıklamaları olsa da bazı ortak noktalar mevcuttur. Örneğin; bireyin ve toplumun doğal olarak iyi oluşu, aklın hırsları denetlemesi, kendine yeterlilik fikirleri ve tüm bunların korunmasına ve geliştirilmesine uygun olarak da duygudaşlık ve kardeşlik konularında ortak hassasiyete sahiptirler (Crowder, 1999: 21). Kropotkin'e göre anarşist bir toplumda uyum; itaat ya da insan yapımı yasa yoluyla değil, hem üretim ve tüketim amacıyla hem de uygar insanın sonsuz çeşitlilikteki ihtiyaç ve özelemlerini tatmin amacıyla, özgürce oluşturulmuş ve bir toprak parçasına veya mesleğe bağlı gruplar arasındaki özgür anlaşma ile sağlanabilir. Böyle bir toplumda gönüllü birlikler; üretim, tüketim, mübadele, eğitim gibi amaçları gerçekleştirmeye çalıştıkları için ve diğer taraftan da bilimsel, sanatsal ve edebi alanlardaki ihtiyaçların tatmini için yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte geçici veya az çok kalıcı sonsuz çeşitlilikte federasyondan oluşan iç içe geçmiş bir ağı temsil ederler ve devletin tüm işlevlerini üstlenirler. Üstelik böyle bir toplumun uyumu, çok sayıda güç ve etki arasındaki dengenin "sürekli değişen biçimde" yeniden düzenlenmesine bağlıdır. Devletin olmayışı da, bu sürekli değişen güçlerden herhangi birinin özel bir koruma altına alınmasını engelleyeceği için sistemi tamamlayıcı etkiye sahip olacaktır (Kropotkin, 2015: 51). Kropotkin'e göre eğer hedeflenen buysa, insanın hedeflerine kendi anlayışı rehberlik eder ve bu anlayış, insanın kendi benliği ile çevresinin etik anlayışı arasındaki serbest etki ve tepkinin izlenimini taşır. Öyleyse klasik anarşist

düşünürlerin gönüllü örgütlenmeye dayalı modeli; insanın aşırı çalışmanın ya da çoğunluğun zihinsel ataletinin engeline takılmadan tüm entelektüel, ahlaki ve sanatsal yeteneklerini kazanabilmesini amaçlamaktadır. İnsanın eksiksiz bireyselleşebilmesi ancak bu şekilde mümkündür. Mevcut “bireycilik” sisteminde veya “halk devleti” olarak da bilinen herhangi bir devlet sosyalizmi koşullarında bu mümkün değildir (Kropotkin, 2015: 52). Böylece, toplumun kendisini devlet olmadan örgütleyebilmesi anlamına gelen kendiliğinden örgütlenmenin diğer özellikleri arasında; gücü ele geçirme çabası olarak anlaşılan politik partilerden uzak durmak, temsili demokrasiye karşı çıkmak ve kendi kararlarını veren bireyleri ve grupları savunmak (Ward, 2000: 29) sayılabilir.

76

IJSI 11/1
Haziran/
June
2018

Örneklerini özgürlük anlayışında ve kendiliğinden örgütlenme modelinde gördüğümüz gibi, anarşist felsefede devletin varlığına karşı çıkmaktadır. Bunun nedenini ise, “manici mantık”ta bulabiliriz. Newman’a göre anarşizmdeki “iktidardan tümüyle kurtulma” düşüncesi, insanlık ile iktidar arasında özsel bir karşıtlık olduğunu ileri süren manici mantığa dayanır. Buna göre insanlık, iktidar tarafından ezilir ancak kirletilemez. Çünkü insanın özneliği, akılcı ve etik olan “doğa yasaları” dünyasında ortaya çıkmasına rağmen devlet, iktidarın yapay dünyasında konumlanmıştır. Dolayısıyla insan ve iktidar, birbirine karşıt dünyalara aittir (Newman, 2006: 27). Şüphesiz, iktidar tarafından bozulamamış bir öznellik düşüncesi, anarşizm gibi radikal bir teori için gereklidir. “Kirlenmemiş kalkış noktası olarak öz” olmasaydı, her türlü direniş imkânı ortadan kalkardı çünkü her yere iktidar tarafından el atılmış ve her yer “kirletilmişse”, devrim nereden gelebilirdi? (Newman, 2006: 28) İşte anarşizmin özcü anlayışı, insan özünün serpilip gelişeceği nokta, bahsettiğimiz bu kirlenmemiş noktadır. Dolayısıyla anarşistler, her türlü otorite biçimini reddetmezler. Doğa yasalarında somutlaşan otoriteye mutlak bir itaat söz konusudur. Bununla birlikte bu itaat, kölelik demek değildir çünkü doğa yasaları insanın özünü teşkil etmektedir ve dışarıdan dayatılan şeyler değildir (Newman, 2006: 75). Dolayısıyla klasik anarşizm için toparlayıcı bir tanım şu şekilde yapılabilir; aklın emrettiği ahlak yasalarını keşfetmek yoluyla, bireysel özgürleşmeyi veya mükemmelleşmeyi sağlama çabası. Bu cümleyi dört parçaya böldüğümüz zaman;

1. “Aklın emrettiği” kısmı; Aydınlanma düşüncesine gönderme yapar.

2. “Ahlak yasalarını keşfetmek” kısmı; pozitif özgürlük, kendiliğindenlik ve manici mantığa gönderme yapar.

3. “Bireysel özgürleşmeyi/mükemmelleşmeyi sağlama” kısmı; anarşistten anarşiste göre değişebilen bir olgu olup, çalışmaya uygun olarak, Proudhoncu mükemmelleşme tasavvuru aşağıda ele alınmıştır.

4. “Çabası” kısmı; mücadelenin hiçbir zaman bitmeyeceğine, Kropotkin’in de dediği gibi dengelerin sürekli değişmesine ve teorinin kendisini sürekli güncel tutacağına işaret eder. Klasik anarşizmin tanımını bu şekilde verdikten sonra, Proudhon’un toplum tasavvuruna geçebiliriz.

2. PIERRE-JOSEPH PROUDHON’UN ANARŞİST FELSEFESİ

Proudhon ile ilgili ele alacağımız ilk kavram adalettir. Adalet; yukarıda bahsettiğimiz ve klasik anarşistlerin keşfedilmesi gerektiğini savundukları ahlak yasalarının Proudhoncu adıdır. Ona göre adaletin kökleri, bireyin doğasında var olan ahlaki bir güçtür ve uygun koşullar altında, toplumda (adaletten kaynaklanan) bir doğal güçler dengesi doğar (Thomas, 2000: 209). Bu uygun koşullardan ilki, adaletin keşfini engelleyen devlet gibi unsurların kaldırılması, ikincisi ise bunların kaldırılma tarzıdır. Buna göre, şiddete dayalı ve devrimci bir tarz olmayacak, ahlaki araçlar talep edilecektir (Thomas, 2000: 209). Dolayısıyla devrimci şiddet kullanımının, adalet yasalarının keşfi yolunda bir yeri yoktur. Ahlaki araçlar talep etme ise, bireyin bilinçlenmesi ile olabilir. Bilinç; bireyin doğru/yanlış anlayışı, iyi niyeti ve kapitalizm, asalaklık ve politika tarafından aşındırılmamış olması ile ilgilidir. Proudhon’un devlet, kilise, bankalar, sermaye gibi kurumlara soğuk bakmasının nedeni, bunların toplumdaki özsaygıyı, karşılıklılığı ve dolayısıyla bilinçlenmeyi yadsıdıklarını düşünmesidir (Thomas, 2000: 210). Adalet düşüncesini yıprattığını düşündüğü kurumların gereksiz görünmesi için çabalayan Proudhon, avantajın işçilerde olduğunu çünkü onların çalışma yoluyla hem kolektif yaşamı hem de “eşsiz” bireyi temsil ettiklerini savunmuştur (Thomas, 2000: 211). “İşçilerin ahlaklılığı” olarak tanımlanabilecek bu durum onların özsaygı, dürüstlük ve sorumluluk gibi en iyi yanlarının olgunlaşması ve kapitalistler ile mülk sahiplerinin bunları asla

sergileyemeyecekleri anlamlarına gelir. Proudhon buradan bir çıkarımda bulunarak, çalışmanın ahlaki niteliğe sahip olduğunu öne sürmüştür. Bunu yapmasındaki amaç; emeğin potansiyel değerine dikkat çekmektir (Thomas, 2000: 205).

Emeğin değerinin ortaya çıkarılması, adalet yasalarını keşfetmek içindir ve bu keşif, ancak belli bir yöntem ve buna bağlı bir örgütlenme modeli ile olabilir. Yöntemin ve modelin ayrıntılarını ise, onun "Sefaletin Felsefesi" adlı kitabında bulmaktayız. Buna göre, Proudhon'un hayatı boyunca kullandığı yöntemin adı "denge"dir. Denge yöntemine göre modern uygarlığın hakikati, "karşıtlıkların uzlaştırılmasında"dır ve karşıtlıklar, hayatın her alanında (sözgelimi insan doğasında, iktisatta, politikada vs.) bulunur. Bu karşıtlıklar kendi içlerinde iyi ve kötü yönler barındırırlar ve denge, bunların kötü yönlerinin yok sayılıp iyi yönlerinin alınması ile oluşturulmalı ve böylece "büyük bir geçiş" ortam hazırlanmalıdır (Proudhon, 2012: 44). Öngördüğü geçiş, Hegel'in diyalektiğinden farklı olduğu için onunla tartışmaya giren Proudhon'un yöntemi şu şekildedir;

1. Hegel, toplumu ve tarihi bir tanrı-bilim haline getirmişken, Proudhon bir tanrı-tanımadır (Meriç, 2011: 413). Ona göre toplum, kendi tarihini insanca bir emekle yaratan Prometheus'tur.

2. Hegel özel mülkiyetten yana olmasına rağmen Proudhon, özel mülkiyetin bütün yolsuzlukların kaynağı olduğunu ve bu yüzden yok edilmesi gerektiğini savunmuştur.

3. Hegel devleti tanrılaştırırken Proudhon devlete karşıdır. Öncelikle "sosyal" bir devrim yoluyla devletin ortadan kalkacağını ve ardından da endüstriyel demokrasiye dayanan bağımsız bir iktisadi toplumda, devletin hüviyetinin değişeceğini savunmuştur.

4. Hegel'de tezle antitez, sentez içinde erir. Oysa Proudhon için bir sentez söz konusu değildir. Ona göre tezle antitez ancak bir dengeye varabilir ve bir denge, başka dengelerle karşılaşarak yeni dengelere yol açabilir. Yani tezle antitez, birbiri içinde erimez. Mesele onları kaynaştırmak değil, aralarında daima değişen bir denge kurmaktır. Öyleyse Hegel'in formülü yanlıştır. Üç terim yoktur, iki terim vardır ve çatışkılar ya sallantıda kalır ya da dengeye elverişli bir antagonizma yaratır ancak çözümlenemez (Meriç, 2011: 414).

Proudhon Küçük Burjuva Sosyalisti Midir?

Çerçevesi bu şekilde çizilebilecek Proudhoncu yöntemin hayata geçebileceği en iyi sistem ise “karşılıklılık”tır. Karşılıklılık, kapitalist sistem ile komünist sistemin dengesidir ve esasen ekonomik bir modeldir. Sistem; üretici bireylerin yapılacak sözleşmeler vasıtasıyla mallarını takas etmelerine dayanır. Proudhon bu sözleşmeleri bir emek-zaman teorisi üzerinden ve genel adı “değerlerin orantısallığı yasası” olan bir yasaya bağlamıştır. Buna göre değerleri orantılı yapan şey, üretimi için aynı miktarda zaman harcanmış ürünlerin birbirleri ile takas edilmesi anlayışına dayanmaktadır. Bunun dışında takas sözleşmelerinin adil olması için “dinamik ve dengeli” olması da gerekmektedir. Dinamiklikten kasıt, sözleşme yapan tarafların değişen şartlara uyum sağlaması ve sözleşmelerin sürekli yenilenmesi/güncellenmesidir. Dengeden kasıt ise üreticilerin birbirlerinin karşılıklı çıkarlarını korumaları esasına dayanmaktadır. Dinamik ve dengeli takas sözleşmelerinin hayata geçebilmesi için herkesin üretici ve ahlaklı olması, gerekli şartlar olarak ön plana çıkmaktadır. Üreticilere verilecek ahlaki eğitimin yeri ise, aynı zamanda alternatif bir ekonomik model de olan “atölyeler”dir. Atölyeler, kapitalist sistemin fabrika tipi üretimine benzemeyen, başka tipte üretim yerleridir. Öne çıkan özellikleri; kapitalist sistemdeki eşitsiz, özgürlüksüz ve adaletsiz durumu anlamış olan ve bunları kendi çalışma ortamlarına yansıtmayan işçilerin, emeklerinin tam karşılığını aldıkları mekân olması ve şiddet kullanımına gerek duymadan, Fransız Devrimi’nin “asıl” mirasının gerçekleştirilmesi yolunda temellerin atılacağı yer olmasıdır. Atölye, adalet yasalarının keşfedildiği ve işçiler arası dayanışmanın olduğu yerdir. Diğer gerekli şart olan herkesin üretici olması durumu ise, Proudhon’un ünlü “Mülkiyet Nedir?” adlı eserinde bahsettiği özel bir tip mülk edinme sistemi olup, adı “zilyetlik”tir. İşçinin ürettiği malın üzerinde, ücretini aldıktan sonra bile doğal bir mülkiyet hakkına sahip olması anlamına gelen zilyetlik (Proudhon, 2014: 114) komünizmden farklıdır çünkü komünist sistemde mülkiyetin kaldırılması söz konusu iken, onun zilyetlik sisteminde bireylerin mülk edinmesi savunulur. Bu sistem; üreticiye, başkasının iyi niyetine veya dayatmasına muhtaç olmayıp, kendi kendisini yönetebileceği bir hareket özgürlüğü verebilmek adına, herkesi mülkiyetten mahrum etmektense herkesi mülk sahibi yapmayı içermektedir ancak elbette ki, adalet yasalarına uygun olmak şartıyla. Adil olan zilyetlik sistemi; kişinin kendisini topluma borçlu hissetmesi ve üretimi ve takası sürekli hale getirmesidir. Thomas’a göre, iki taraf arasındaki basit bir sözleşme genel olarak insan ilişkilerinin bir paradigması kılınırsa hem gayri meşru olarak görülen

mevcut mülkiyet sistemi hem de politika ilişkileri ortadan kalkar. Özgür ve eşit insanlar, serbest ve eşit değerdeki malları mübadele ettiklerinde ve devlet ya da tekel buna müdahale etmediği sürece, toplumda bir çıkar dengesi sağlanmış olur. Dolayısıyla ona göre Proudhon'un tüm programı, aslında anarşinin ve düzenin birleşmesi arayışıdır (Thomas, 2000: 218).

Dengeye ve adalete dayalı bir "iktisadi sistem" arayışının ifadesi olan karşılıklılaşım, politika alanındaki yansıması ise federasyondur. Proudhon'a göre politik düzen otorite ve özgürlük olmak üzere iki karşıt ilkeye dayanmaktadır. Bu iki ilke birbirine bağlıdır, indirgenemez ve sürekli mücadele halindedir. Dolayısıyla boyun eğen bir özgürlük olmazsa otoritenin, ona baskı yapan bir otorite olmazsa da özgürlüğün anlamsızlaşacağını savunan Proudhon (Proudhon, 2014a: 24), en otoriter toplumlarda bile özgürlüğe yer olduğunu ve aynı şekilde en özgür toplumlarda bile otorite olduğunu savunmuştur. Onun zihnindeki federasyon fikri, işte bu özgürlük ile otorite arasındaki mücadelenin tek bir formülde buluşarak "dengelenmesi"dir (Proudhon, 2014a: 25).

Sonuç olarak, nihai amacını "çatışan sınıfların uzlaştırılması" olarak belirleyen ve bu amaca yönelik olarak adalet yasalarının keşfini ve devrimci şiddet kullanımına karşılık olarak da ahlaki içerikli bir alternatif ve denge yöntemini kullanan Proudhon, detaylarını Sefaletin Felsefesi kitabında bulduğumuz bu amacın adını "sosyal bilim" olarak koymuştur ve sosyal bilimi, kapitalizmi temsil ettiğini düşündüğü siyasal iktisatçılar ile "şiddetli devrimi" temsil ettiğini düşündüğü komünistlere karşı bir argüman olarak kullanmıştır. Onun siyasal iktisatçılar dediği kesim; Adam Smith'in başını çektiği liberal iktisadi düşünce okulu iken, komünistler dediği kesim; aslında sonradan Marx'ın içine Proudhon'u da dahil ettiği, Saint-Simon, Louis Blanc, Robert Owen, Charles Fourier gibi ütöpik sosyalistlerdir. Proudhon'un komünizmden anladığı şey ise; Marx'ın teorizasyonundaki proletarya diktatörlüğü yani sosyalizm aşamasına denk gelen yönetim biçimidir. Ancak Proudhon, muhtemelen Marx'ın eserlerini hiç okumadığından (Sefaletin Felsefesi kitabında Marx'ın adının hiç geçmediğini hatırlatalım (Thomas, 2000: 240)), bunun bilinçli yapılmış bir değerlendirme olmadığını belirtmek gerekir. Kavramların birbirine bu kadar karıştığını gördükten sonra, bir sonraki başlık altında Marx'tan ve onun bilimsel sosyalizm-ütöpik sosyalizm ayrımından değinmek faydalı olacaktır.

3. "TARİHİN GERÇEK HAREKETİ", "İDEAL TOPLUM TASAVVURU"NA KARŞI

Marx'ın yapmaya çalıştığı her şey, insanlık tarihinin dönüşüm seyrinin doğal kanunlarını bulmak ve bu dönüşümün dinamiklerinin neler olduğunu saptayarak, bunları sağlam bir ispatlama sürecine tabi tutmak şeklinde özetlenebilir. Bunu yaparken de diyalektik felsefeden yola çıkarak, toplumların gelişim ve dönüşümlerinin temelinde "sınıf çatışması" olduğunu belirtmiştir. Diyalektik anlayışı idealist değil materyalisttir ve "diyalektik materyalizm" adını almıştır. Bunun tarihe uyarlanmış biçimi ise "tarihsel materyalizm"dir (Küçükkalay, 2015: 376). Birbirine karşıt kutupları meydana getiren materyalizm ve idealizm, düşünce ile madde veya ruh ile doğa arasındaki ilişkinin ne olduğunu varoluş sırasına bağlı kalarak ortaya koymaya çalışmıştır. İdealizm; düşüncenin (ruhun) maddeye (doğaya) önceliğini ve maddenin, düşüncenin bir eseri olarak ortaya çıktığını savunur. Yani maddi olan herşey, ruhsal birşey tarafından belirlenir. Materyalist düşünce ise, tam tersine maddenin önceliğini kabul eder. Buna göre, evrendeki bütün olaylar madde tarafından belirlenir ve insan düşüncesi de somut bir madde olan beynin ürünü olduğundan, düşüncemiz, dışımızdaki dünyada yer alan maddelerin insan beynindeki bir yansımından ibarettir (Küçükkalay, 2015: 377).

Marx'ın materyalist düşüncesi; insanlık tarihinin dönüşüm yasalarını maddi dinamiklerde aramak gerektiği ve maddi koşulların değişmesi ile içinde bulunulan çağın düşüncelerinin ve kurumlarının da değiştiği şeklindeki kanunlara dayalıdır (Küçükkalay, 2015: 378). Marx'a göre, maddi koşulların etkisi altında gerçekleşen dönüşümün bağlı olduğu yasa, karşıt güçler arasında cereyan eden çatışmadır. Herşey zıddıyla vardır ve zıtlar arasındaki çatışma (tez ve antitez çatışması), gelişmeye işaret eden yeni bir oluşuma sebebiyet verir ve bunun adı da sentezdir. Bu oluşum da kendi zıddıyla var olacağından yeni sentezler oluşur ve bu böyle sürüp gider (Küçükkalay, 2015: 378). Diyalektiğin bu tanımı, Marx'ın materyalizm düşüncesi ile birleştğinde ortaya çıkan sonuç; toplumların dönüşümlerinin temelinde maddi koşulların olduğu ve bu dönüşümün, toplumların maddi mallar üretmelerinden başka bir şey olmadığıdır. Çünkü Marx'a göre, üretimini durduran toplumlar hayatlarını devam ettiremez ve toplumsal bir dönüşüm de gerçekleştiremezlerdi (Küçükkalay, 2015: 379). Öyleyse materyalist tarih anlayışına göre, tüm toplumsal düzenlerin temeli, üretim ve ürün değişimidir.

Ürünlerin mübadele şekli, toplumların sınıflara ayrılmasını ve neyin ne kadar üretildiğini belirler. Dolayısıyla devrimlerin en büyük nedenini de, üretim ve mübadele biçimindeki değişmelerde yani toplumların iktisadında (üretim tarzında) aramak gerekir. Toplumların içinde bulunduğu koşullar, ancak bu şekilde anlaşılabilir (Küçükkalay, 2015: 380).

Marksist devrim düşüncesinde, sınıfsız bir topluma geçişin ilk aşaması proletarya diktatörlüğüdür. İkinci aşama ise komünizmdir. Bu seyir, kaçınılmaz şekilde gerçekleşecektir çünkü kapitalist sistem kendi içinde çelişkiler taşımaktadır ve bir devrimle zor kullanılarak yıkılacaktır. Diktatörlük aşaması kapitalist toplumun tortularının temizleneceği aşamadır ve sloganı “herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre”dir (Küçükkalay, 2015: 395). İkinci aşama olan komünizmde ise, devlet kendiliğinden gereksiz hale gelecek ve ortadan kalkacaktır. Engels’e göre devletin ortadan kaldırılması, sınıfların ortadan kaldırılmasının zorunlu bir sonucudur çünkü artık diğer sınıfları egemenliği altına alacak bir sınıfın örgütlü gücüne ihtiyaç kalmayacaktır (Marx, Engels, 2014: 21). Komünist toplumda yabancılaşma ortadan kalkacak, eşitlik sağlanmış olacak, insanlar özgür hale gelecek ve çalışma eylemi yalnızca hayatı devam ettirmek için gerekli olan bir faaliyet halini alacaktır. Bu aşamadan itibaren toplum, artık tarihsel materyalizmin işlemeyeceği bir toplum olacaktır çünkü bu, insanlığın ulaştığı son menzile olup, sistemin kendi içinde çelişkiler barındırması söz konusu değildir (Küçükkalay, 2015: 395). Sosyalizm, komünizme geçiş için zorunlu bir aşamadır çünkü mevcut kapitalist toplumsal yapı içinden aniden komünizmin doğması mümkün değildir (Küçükkalay, 2015: 395). Proletaryanın kurtuluşunu tüm toplumun kurtuluşu ile eş anlamlı gören Marx’a göre proletarya, sermayeyi burjuvaziden derece derece söküp almak ve tüm üretim araçlarını devletin elinde merkezileştirmek için kendi siyasal üstünlüğünü kullanacaktır (Newman, 2006: 56). Dolayısıyla, merkezine “uzlaşmaz sınıf çatışması”nı koyan, kendisini “tarihin gerçek hareketi” olarak sunan ve bilimsellik iddiasında olan marksizm, kendisi dışındaki sosyalizm türlerine ütöpik sosyalizm, küçük burjuva sosyalizmi veya tutucu sosyalizm gibi isimler koymuş ve sert biçimde eleştirmiştir. Bu başlık altında, kapsayıcı olduğunu düşündüğümüz ütöpik sosyalizm tabirini tercih ettik.

Buna göre ütöpik sosyalistler (literatürde Proudhon da bu gruba dahildir), mevcut kapitalist sistemin yerini alacak ideal bir düzen

hayalinden yola çıkmışlar ve özgürlük, eşitlik, adalet, insan hakları gibi kavramlar üzerine kendi fikrinsel ürünlerini oluşturmuşlardır. Marx her ne kadar ütopyiklerden faydalanmış da olsa, nihayetinde onları reddetmiş ve yapılması gereken asıl şeyin, yukarıda bahsettiğimiz gibi ekonomik ve sosyal gelişmenin yasalarını bulmak olduğunu ve yorum yapmanın ötesinde mevcut durumu değiştirecek operasyonlar yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir (Küçükkalay, 2015: 366). Dolayısıyla Marx'ın bunları ütopyik sosyalistler olarak adlandırmasının nedeni; mevcut durumu bir veri gibi algılamaları ve bu duruma nasıl gelindiğini açıklayacak tarihsel dönüşüm kanunlarını ortaya koyamamalarıdır. Ayrıca ütopyikler, kapitalist toplumun hangi kırılma ile sosyalist bir topluma dönüşme sürecine gireceği konusunda da gerçek dışı bilgilere sahiptirler. Buna rağmen ütopyiklerin de realist, toplum içinde yaşayan ve onu dönüştürmek için çaba harcayan kişiler olduklarını gözden uzak tutmamak gerekir (Küçükkalay, 2015: 368). Engels'e göre bilimsel sosyalizm; bir yandan toplumdaki mülk sahibi olanlar (kapitalistler)-olmayanlar (ücretli işçiler) arasında var olan çatışmanın, bir yandan da, 18. yüzyılda yaşamış filozoflarca teorik olarak ilk kez belirtilen ilkelerin "daha mantıklı şekilde" genişletilmesi sonucu ortaya çıktığını belirtmiştir (Engels, 2015: 41). Ona göre ütopyik sosyalistler, insanları Fransa'daki yaklaşan devrime fikrinsel olarak hazırlayan ve her ne şekilde olursa olsun, yukarıda hiçbir otoriteyi tanımayan kimselerdi. Din, doğa, toplum bilimleri gibi şeyler acımasızca eleştiriliyor ve her şey akıl tarafından doğrulanmak mecburiyetinde bırakılıyordu (Engels, 2015: 41). Aklın hükümdarlığını yerleştirenler olarak, ayrıcalık ve baskıların yerine sonsuz gerçeklik, sonsuz hak, eşitlik ve devredilemez insan hakları gibi düşünceleri öne çıkarıyorlardı.

Fakat Engels'in dikkat çektiği sorun, bu akıl hükümdarlığının idealleştirilmiş burjuva hükümdarlığından başka bir şey olmadığı ve sonsuz hak olgusunun aslında burjuva adaleti, eşitlik olgusunun da burjuva eşitliği olduğudur (Engels, 2015: 43). Ayrıca bu burjuva temsilcilerinin, aristokrat ve zanaatkarlar arasındaki çatışmanın yanında sömüren-sömürülen, zengin-fakir gibi daha genel çatışmalardan yola çıkarak, sadece belli bir sınıfı değil tüm acı çeken insanları temsil etmek iddiasıyla kendilerini ortaya attıklarını belirtmiştir (Engels, 2015: 43). Engels, bu ütopyacıların hiçbirisinin proletaryayı temsil etmek için çalışmadıklarını ve özgürlük mücadelesine belirli bir sınıfla başlamak yerine, tüm insanlığı özgürlüğe kavuşturmak amacıyla olduklarını vurgulamıştır (Engels,

2015: 44). Her ne kadar ütopyacılar akılcı bir hükümetin kurulması gerektiğini savunmuş olsalar da, onların aklın zaferi olarak ilan ettikleri toplumsal ve siyasal kurumlar umut kırıcı taklitler olmaktan öteye gidememiş (Engels, 2015: 47) ve şiddet, yozlaşma ve eşitsizlik aynen devam etmiştir. Dolayısıyla ütopyacılar göre sosyalizm; mutlak gerçeğin, aklın ve adaletin dışavurumu olup zamandan, mekândan ve tarihsel gelişmeden bağımsızdır. Ortaya çıktığı yer ve zaman sadece tesadüftür ve bu yüzden ütopyaların her birisinin kendine özgü mutlak gerçeklik, akıl ve adalet anlayışı vardır (Engels, 2015: 58). Ütopik sosyalistler arasında Saint-Simon, Charles Fourier, Robert Owen ve Louis Blanc sayılabilir. Proudhon ise, diğerlerinden farklı olarak anarşist kimliği ile bilinir. Yukarıda bahsettiğimiz şekliyle, ütopyik sosyalizmde ifade edilen “ideal toplum” tasarımları ile bilimsel sosyalizmin (marksizm) kendi ekonomik analizleri yoluyla ispatlayabileceğine inandığı “tarihin gerçek hareketi” karşı karşıya dururlar. Bilimsel sosyalizm açısından, gerçek hareketi göz ardı eden ideal toplum projeleri gerçeklikten yoksun olup, Marx’ın kullandığı ütopya etiketi de, siyasal olgunluğa erişmemiş naif kuram ve projelerin adıdır. Her ne kadar Engels’e göre ilk sosyalistlerin varlığını anlayışla karşılamak ve onlara hakkını vermek gerekse de, “olgunlaşmamış bir üretim düzlemine ve olgunlaşmamış bir siyasal konuma olgunlaşmamış kuramlar tekabül edeceğinden dolayı” ütopya etiketi, aynı zamanda bu tip düşünceleri marksizmin sınırları dışında tutmaya yarayan bir tanımlamadır da (Cantzen, 2015: 66).

Özetle ütopyik ve marksist sosyalizmler arasındaki farklar şunlardır; marksizme göre kapitalist toplum kendisini ister istemez yıkacaktır. Bu, tarihi bir zorunluluktur ve ahlakla ilgisi yoktur. Dolayısıyla marksizm, tarihi değiştirmek için reçeteler hazırlamaz çünkü kapitalizm, kendi “mezar kazıcısını” zaten bünyesinde barındırmaktadır; proletaryayı. Tarihin zembereği sınıf kavgasıdır ve dünya, istismar edenler ve istismar edilenler olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. İdealist sosyalizme göre ise bugünkü düzen; insanı küçülten, özgürlüğe ve eşitliğe aykırı bir düzen olup (Meriç, 2013: 146), mevzubahis tüm insanlıktır. Proletarya ise, bütünü oluşturan parçalardan birisidir (Meriç, 2013: 147). Yine de, Meriç’in de vurguladığı gibi, yapılan bu sınıflandırmanın marksist olduğunu ve sınıflandırmayı kabul etmenin, marksizmi de kabul etmek olduğunu (Meriç, 2013: 158) belirtmek kritik bir öneme sahiptir çünkü bu çalışmanın başlığını da teşkil eden soruyu cevaplamamızı sağlayacaktır.

4. MARX'IN PROUDHON'A YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Meriç'e göre, kaynakları ve nihai amaçları ortak olan ve yöntemleri arasında tamamlayıcılık ilişkisi olan bu iki düşünür sürekli birbiriyle karşılaştırılır (Meriç, 2011: 430) ancak yetişmeleri, karakterleri ve zihniyetleri farklıdır. Marx iyi halli bir ailenin ciddi eğitim görmüş çocuğu iken, Proudhon maddi durumu kötü bir aileden gelmiş ve kendi iradesiyle geniş bir kültür edinmiştir. Marx; otoriter, halkı tek bir sınıf yani proletarya olarak görmüş, onları amansız bir kavgaya çağırılmış ve iktisatçı kimliğinin yanında politika ile de ilgilenmiştir. Proudhon ise özgürlük ve adalet çağrısını ülküleştirmiş, bütün halkın mutluluğunu amaç edinmiş, sınıfları barıştırmak istemiş ve politikaya dâhil olmanın insanı devrimci hareketten uzaklaştırdığına inanmıştır. Proudhon Marx için "sosyalizmin tenyası" demişken, Marx Proudhon'a "bakkal" demiştir (Meriç, 2011: 390). Paris'te 1843-45 yılları arasında kalan Marx, Proudhon ile bu tarihlerde tanışmıştır. 1844 yılında Proudhon, birkaç eser yazmış tanınmış bir sosyalistti ve Marx da diğer birçok Alman kuramcı gibi, Proudhon'dan etkilenmiş birisiydi (Thomas, 2000: 219). Başlarda Marx, Proudhon'un 1840 tarihli "Mülkiyet Nedir?" isimli eserinden temkinli bir beğeni ile söz etmişti. Eseri, hiçbir insani yönü bulunmayan modern üretim ilişkilerine dikkat çekmesi bakımından değerli bulan Marx, "proleter birisi tarafından yazılmış bilimsel bir manifesto" ve özel mülkiyete karşı alınmış açık cephe olarak tanımlamıştır (Thomas, 2000: 225). Ancak beğeni, yerini çok geçmeden eleştiriye bırakmıştır. Proudhon'un toplumsal hayata nüfuz etmiş olan özel mülkiyeti çok geniş anlamda ele aldığını belirten Marx, onun esaslı bir devrimci dönüşüm gerekliliği sonucu çıkarmadığını, yaptığına sadece sistemin en çok göze çarpan yanlışlıklarının adalet ve ahlak yasaları kavramlarına sığınarak yumuşatılması talebinden öteye gidemediğini savunmuştur. Bu eleştiri ile birlikte Marx'ın görüşü; ütopyik sosyalistlere özgü bir şekilde Proudhon'un yaptığı şeyin, tam da ekonomi-politiğin sınırları içerisinde bir ekonomi-politik eleştirisi yapmak olduğunu söylemeye doğru evrilmiştir (Thomas, 2000: 232).

Marx'tan sonra gelen Riazanov gibi marksist isimler de, Proudhon'un eserini aynı bakış açısıyla değerlendirmeye devam etmiştir. Buna göre Proudhon, özel mülkiyetin sadece bir biçimini yani küçük üreticinin/burjuvanın büyük kapitalist tarafından sömürüldüğü biçimi eleştirmiştir (Riazanov, 2011: 89). Yoksa Proudhon kapitalist sistemin yıkılmasına karşı çıkmamış, komünizme olan muhalifliğini

sürdürmüş ve köylü ile zanaatkârın tek güvencesinin, onların özel mülkiyetlerinin korunmasından geçtiğini savunmuştur (Riazanov, 2011: 90). Dolayısıyla ekonomik tahlilin sınırlı ölçüde yapılmasından dolayı, Marx üzerindeki Proudhon etkisi kısa sürmüştü. Ancak yine de devrimci örgütlenme planlarına dahil etmek amacıyla Marx, Proudhon'a bir mektup yazmıştı. 5 Mayıs 1846 tarihli mektup:

86

IJSI 11/1
Haziran/
June
2018

"(...) yazışmalarımızın başlıca hedefi, Alman sosyalistlerini Fransız ve İngiliz sosyalistleriyle ilişkiye geçirmek, (...) Böylece görüş farklılıklarını ortaya çıkarmak da mümkün hale gelecek. Fikir alışverişinde bulunabilecek, tarafsız eleştiriler yapabileceğiz. Bu, sosyalist hareket açısından kelimenin tam anlamıyla ileri bir adım, ulusal sınırlamaları sarsmaya yönelik bir adım olacak. Eylem anında hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki durumdan haberdar olmak her birimiz için kesinlikle büyük önem taşıyor.

(...) İngiltere ile bağlantılarımız kurulmuş durumda; Fransa'ya gelince, orada da bu konuda sizden daha iyisini bulamayacağımızı düşünüyoruz.

(...) Görüyorsunuz, bu, yalnızca düzenli bir yazışmayı başlatma ve çeşitli ülkelerdeki toplumsal hareketlerin kolayca izlenmesinin sağlanması meselesi..." (Thomas, 2000: 234)

Yazışmalara seve seve katılacağını belirtse de mektuba ihtiyatlı bir tepki gösteren Proudhon, Marx'ın planladığı politik propaganda ile ilgilenmemiş ve daha çok ekonomik eylemi ve kooperasyonu teşvik edecek bir birliği hayal etmişti (Woodcock, 2014: 125). Proudhon'un cevaben yazdığı mektup ise şudur:

"Birincisi, örgüt ve örgütlenme konusundaki fikirlerim, hiç değilse ilkeler düzeyinde az çok belirlenmiş durumda olduğu halde, bana ve tüm sosyalistlere düşen görevin bir süre daha eleştirel ya da kuşkucu biçimi korumak olduğuna inanıyorum; kısacası, kamusal olarak hemen hemen mutlak bir anti-dogmatizmi savunuyorum.

Tüm görüşleri gün ışığına çıkarma düşüncenizi içtenlikle onaylıyorum; dünyaya bilgili ve basiretli bir hoşgörü örneği sunalım, ama bir hareketin başında olduğumuz için yeni bir hoşgörüsüzlüğün liderleri olmayalım, yeni bir dinin havarileri olarak ortaya çıkmayalım, bu din mantığın dini, aklın dini olsa bile. Bir araya gelelim ve tüm protestoları teşvik edelim, tüm dışlayıcılıkları, tüm mistisizmi lanetleyelim; bir soruyu hiçbir zaman tamamen yanıtlanmış kabul etmeyelim ve son tezimizi ileri sürdükten sonra,

Proudhon Küçük Burjuva Sosyalisti Midir?

gerekliyorsa belagat ve ironiyle tekrar başlayalım. Bu koşulla, birliğinize seve seve katılırım. Aksi halde, hayır!

Mektupta kullandığımız “eylem anında” ifadesine de itirazlarım var. Bugün, eskiden devrim diye adlandırılan ve bir şoktan başka bir şey olmayan bir coup-de-main (ani darbe) olmadan, hiçbir reformun olanaklı olmadığını düşünüyor olabilirsiniz. Ben de uzun süre böyle düşündüğüm için anladığım, mazur gördüğüm ve seve seve tartışacağım bu görüşü son çalışmalarım tamamen terk etmeme neden oldu. Başarılı olabilmek için coup-de-main’e ihtiyacımız olduğuna inanmıyorum; dolayısıyla devrimci eylemi bir toplumsal reform aracı olarak ortaya atmamalıyız, çünkü bu sözde araç güce, keyfiliğe bir çağrı, kısacası bir çelişki olacaktır. Ben sorunu şu şekilde koyuyorum: Bir ekonomik bileşimle toplumdaki zenginliğin, başka bir ekonomik bileşimle topluma iadesini sağlamak.” (Woodcock, 2014: 126-127)

Mektubun devamı:

“(…) Bir diğer deyişle, ekonomi politik aracılığıyla mülkiyet kuramını mülkiyetin karşısına öyle bir şekilde dikmeliyiz ki, siz Alman sosyalistlerinin ortaklaşalık dediği ve benim şu an için ancak özgürlük ya da eşitlik demekle yetineceğim şey ortaya çıkabilsin. (...) İşte sevgili filozof, şu anki duruşum budur. Olur a, yanılıyoryumdur, o zaman siz de bana temiz bir sopa [la ferule] çekersiniz, (...) Kısaca, demem odur ki, yok etme söylemini kullanmak çok kötü bir politika olacaktır. Yeterli sertlikte tedbirler nasılsa kendini gösterecektir, halkın bunun için öğüde ihtiyacı yoktur.” (Thomas, 2000: 236)

Marksist politik eylem vurgusunun karşısına, anarşist ekonomik eylem idealini koyan bu mektuba Marx yanıt vermedi ve mektup, Marx ile Proudhon arasındaki iletişimin sonu oldu. Woodcock’a göre Proudhon’un tavrı, Marx’ı hayal kırıklığına uğratmıştır (Woodcock, 2014: 127). 1846, aynı zamanda Proudhon’un “Sefaletin Felsefesi” adlı kitabını yazdığı yıldır. Marx’ın bu kitaba cevabı ise “Felsefenin Sefaleti” olmuştur. Bu kitap, Proudhon’un anti-komünist duruşundan ziyade, diyalektiğindeki yanlışlıkla ilgilidir. Marx’a göre kitap, toplumun yapısını anlamayan ve bu yüzden de devrimin gerekliliğini göremeyen birisi tarafından yazılmıştı. Proudhon’a göre komünizm, liberal ekonomi-politiğin tüm çelişkilerini tekrar tekrar üretirken, Marx için durum tam tersiydi. Yani komünizm, liberalizmin çelişkilerini yeniden üretmeyecek tek yoldu ve ona göre Proudhon, bunu bir türlü anlayamıyordu (Thomas, 2000: 241).

Marx'a göre Proudhon'un kendine has Hegelciliği; insanın içinde yaşadığı ekonomik sistemin geçici ve tarihsel olduğu gerçeğini es geçiyor, son üç yüz yıldaki toplumsal gelişmelerden bahsetmeyi gereksiz görüyor ve ele aldığı iktisadi evreleri kafasına göre bir düzen içine sokuyordu. Marx'ın göndermede bulunduğu evreler işbölümü, makineler ve rekabet olup, Proudhon'a göre bunlar aslında insanlığı eşitliğe doğru götürmeliyken, tam tersi olaylara hizmet etmiştir. Hâlbuki Marx'a göre Proudhon, bu evrelerin gerçek üretim ilişkilerinin soyut ifadesinden başka birşey olmadığı ve "kapitalist düzen var olduğu müddetçe" böyle kalmaya devam edecekleri gerçeğini atlamaktadır. Böylece Proudhon'un içine düştüğü tuzak, bu evreleri "ölümsüz yasalar" olarak görmek ve burjuva ekonomistlerinin yanılgılarını devam ettirmektir (Thomas, 2000: 245). Marx'ın amacı ise, burjuva iktisadi öğretilerinin ebedi olmayan şeyler olduklarını göstermeye çalışmaktır (Riazanov, 2011: 91). Proudhon'u okuyan Marx'a göre örneğin, tekelin kötü yanı rekabet ile dengelenir ve bunun tersi de geçerlidir. İki kavram birbiriyle mücadeleye girer ve bir şekilde yalnızca "iyi taraflar" ortaya çıkar. Şu anki başarısızlıklar ise sadece geçicidir ve insanlığın eğilimi, ilerlemeye yöneliktir (Thomas, 2000: 246). Dolayısıyla Proudhon, burjuva hayatının ölümsüz bir gerçeklik olduğunu dolaylı yoldan, yani evrelerin kendiliğinden ortaya çıkan ve kendilerine ait bir hayatı yaşayan şeyler olduğunu öne sürerek yapmaktadır. Burjuva ufkunun ötesine geçemeyen Proudhon aslında her iyi yürekli burjuvanın yapmaya çalıştığı gibi, örneğin rekabeti öldürücü etkisi olmadan ister. Buradaki imkânsızlık Marx'a göre açıktır çünkü bu, burjuva varoluşunun zorunlu yaşam koşullarını istememek anlamına gelir. Ancak dengenin bilgisine (kendi kafasında) sahip olduğunu iddia eden Proudhon ise, tam da bu yüzden diğer sistemleri reddeder (Thomas, 2000: 247). Aslında Thomas'ın da belirttiği gibi Proudhon'un kafasındaki tahayyül, kapitalizmin çelişkilerini tekrar tekrar yarattığını düşündüğü komünizme göre, kapitalizme daha uzak bir sistem ise sorun yoktu. Dolayısıyla Proudhon'daki kapitalizm düşmanlığının da altını çizmek gerekir (Thomas, 2000: 248).

Yani Marx'a göre Proudhon, soyut kavramları birbiriyle tezatlık oluşturan gerçeklikler olarak ele almış, Hegelci diyalektiği çarpıtarak kavramların en iyi ve en kötü yönlerini irdelemiş ve aralarında bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Bunu yaparken de, ilerleme ve ahlaklılık olarak da tanımlanabilecek bir adalet kavramına güvenmiş ve tekrar etmek gerekirse, devrimci bir dönüşüm zorunluluğu

Proudhon Küçük Burjuva Sosyalisti Midir?

düşünmemiştir. Ona göre herşey adalet temellidir ve adalete döner. Marx'a göre ise kurtuluş, proletaryanın kendisini burjuva düşüncesinin kategorilerinden soyutlamasından geçiyordu. O, kapitalist toplumun kategorilerinin (evrelerinin), belli bir tanımlayıcı güce sahip olduğunu yadsımıyor ancak bu kategorilerin başka bir toplumsal yaşam biçimine uygulanmasına da karşı çıkıyordu. Tersine Proudhon ise, daha iyi bir toplum yaratma uğruna, yerleşik toplumun en kötü özelliklerini değiştirerek sunmaya çalışıyordu (Thomas, 2000: 260).

Proudhon'u küçük burjuva sosyalisti yapan özelliklerden bir diğeri de, onun aileye ve karı-koca sevgisine dair söyledikleri ve duygusal kişiliğidir. Eleştirilerinde bununla yetinmeyen Marx için küçük burjuva, hem sosyalist hem de ekonomisttir. Yani hem büyük burjuvaziye hayranlık duyar hem de ezilenlerin çektiklerine sempati ile bakar, çelişkiyi yüceltir çünkü kendi varlığının temeli çelişkiden başka bir şey değildir ve buna rağmen "tarafsızlığı" sayesinde doğru dengeye ulaştığını düşünür. Yani pratikte içinde bulunduğu durum olan çelişki, kuramlarına da sirayet eder (Thomas, 2000: 276).

Fakat Hilmer'a göre, Marx'ın Felsefenin Sefaleti'ni yazmasındaki amaçlar; uluslararası işçi hareketinin liderliğini yapmak ve Proudhon'a karşı savaşmaktır. Bununla ilgili bir başka tasdik ise, Sefaletin Felsefesi kitabının ayrıntılarına girmeyip, kendi komünist görüşlerini açıklamasıdır (Hilmer, 2000: 91). İkili arasında 1846-47 yılları arasında yaşanan bu tartışma, sadece uluslararası işçi hareketi içerisinde anarşizme (veya anarko-sendikalizme) doğru bir kaymanın ve dolayısıyla hareket içinde yaşanan bir yarılmanın başlangıcına değil, aynı zamanda Marx'ın teorisinin işçi hareketi üzerinde mutlak bir hale gelmeye başlamasına da işaret eder. Buna göre Felsefenin Sefaleti'nde, hasmını "doğru doktrinden sapan" bir küçük burjuva olarak itham eden Marx, yedi ay sonra yazdığı Komünist Manifesto'da da bu terimi tartışmaya devam etmiştir (Hilmer, 2000: 85).

Bunun dışında küçük burjuva sosyalisti yakıştırması, rakip düşünürün kişiliğine yapılmış bir hakaret şeklinde anlaşılabilir. Bu terimin bir kötüye kullanım olarak değerlendirilebileceğini söyleyen Thomas, Marx'ın argümanlarını da havada bırakabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Ona göre 19. yüzyıl Fransa'sı küçük mülklere sahip olan esnaflar ve işverenlerin yanında, ustalardan,

zanaatkârlardan ve topraklı veya topraksız köylülerden oluşmaktaydı. Bu grupların hepsi de, kapitalizmin genişlemesinden dolayı, aynı tehditle yüzleşiyordu; mülkiyetsiz kalma ve proleterleşme. Bunlar sol kanattan da bir şey bekleyemezlerdi çünkü kolektivist sol, herkesi mülkiyetten yoksun bırakma amacıyla hareket ediyordu. Proudhon ise, bu gruplar için konuşuyor ve onların hayranlığını kazanıyordu (Thomas, 2000: 277). Bahsettiğimiz gibi Marx'a göre Proudhon'un kafa karşılıklığı, "ilerici olmayan" küçük burjuvanın çelişkilerini yanıstıyordu. Ancak Thomas'a göre Marx'ın iddiaları temelsizdir çünkü indirgemecidir. Daha özelden baktığımızda ise, bir düşünürü tanımlamak için kullanılan küçük burjuva etiketi, fikrin kapsamını açıklarken katı sınırlar içinde kalmayı ve "kötüye kullanmayı" içerir (Thomas, 2000: 278). Marksist anlamda küçük burjuva kategorisine girenlerin özelliği; kapitalizm öncesi bir "ahlaklı ekonomiye" yaptıkları güzellikleme ile öne çıkmalarıdır. Ancak bu kategoriye dâhil olanlar veya edilenler, kategorinin gerektirdiği şartları da taşımalarıdır. Hâlbuki bu kategori, bir düşünürü yakıştırlacak bir sıfat değil, nitelendirilmeye muhtaç bir terimdir (Thomas, 2000: 279).

Bu konuda daha farklı bir görüş ise, Marshall Berman'dan gelmiş olabilir. Buna göre Marx, burjuvaziyi bazı özelliklerinden dolayı övmüştür çünkü burjuvazi, tarihteki en devrimci rolü oynamıştır. Sebebi ise, burjuvazinin insanın isterse neler yapabileceğini göstermesidir (Berman, 2011: 131). Marx'ın kastettiği şey, entelektüellerin ve sanatçıların ancak hayal edebildikleri şeyleri, burjuvazinin gerçek kılmasıdır. Onun büyük üretici gücüne örnekler olarak; demiryolları ve fabrikalar gibi büyük inşaat projeleri sayesinde doğanın insana tabi olması ve daha sonra da bunların sebep olduğu büyük çaplı nüfus hareketleri ile yoktan var edilen halk kütleleri sayılabilir. Marx'a göre hiçbir çağ, toplumsal emeğin özünde bu kadar büyük bir üretici güç olduğunu farkedememiştir (Berman, 2011: 132). Ancak burjuvazinin bu muazzam etkililiğinde tuhaf bir ironi vardır; tek amacın para kazanmak, artı-değere el koymak ve sermaye biriktirmek oluşu. Bunlar Marx'a göre burjuvazinin ufkundaki darlığın ve kısa vadeli çıkarlardan başka bir şey düşünememenin sonuçlarıdır (Berman, 2011: 133). Dolayısıyla da burjuvazi, kendi devrimci rolünü sürdürememiştir ve bu yüzden de artık ufkun ötesine bakma ve örgütlü eylemin gücünü gösterme görevi, tahmin edilebileceği üzere işçi sınıfına aittir. Bunun anlamı, burjuvazinin ortaya çıkardığı "övülesi" devrimci aktivite gücünün yanında hırs ve

rekabet gibi olguların, aynı zamanda burjuvazinin kendi ölümünün de habercisi oluşudur (Berman, 2011: 134). Bunun dışında burjuva toplumunun yarattığı bir olgu daha vardır ki bu, bizim Marx ve Proudhon arasındaki mücadeleyi daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Buna göre modern hayat herkesi gelişmeye zorlar ancak bu çarpıtılmış bir gelişimdir çünkü piyasa, insani özellikleri geliştirmeye zorladıktan sonra onları pazarlar ve sömürür (Berman, 2011: 137). Marx da Proudhon da bu durumun farkındaydı ve Marx'a göre çözüm belliydi; devrim. Ona göre ancak devrimden, yani sınıf ayrıcalıkları ortadan kaldırılıp işin örgütlenmesinin kontrolü işçilerin eline geçtikten sonra, piyasanın yarattığı tahripten kurtulmuş bireylerin özgürce gelişimi söz konusu olabilirdi ve yeni sistemin adı da komünizmdi (Berman, 2011: 138). Ona göre modernliğin bu muazzam gücünün, proletarya tarafından burjuvazinin elinden zorla alınması, yani komünist sistem, modern hayatın şimdiye kadarki "trajik" öyküsünün mutlu sonla noktalanacağı yerdi (Berman, 2011: 146).

SONUÇ

Yaşadığı çağın sorunlarından beslenen ve kendisini, o zamana kadar kötü bir üne sahip olduğunu düşündüğü anarşizm ile toplumsal düzen arayışını bir şekilde birleştirmeye hasreden Proudhon'a göre anarşizm, hem kapitalizme hem de kapitalizmin sosyo-ekonomik adaletsizliklerini tekrar tekrar ürettiğini düşündüğü komünizme alternatif oluşturuyordu. Proudhon, her ne kadar zihnindeki anarşist düzeni sistematik bir şekilde dile getirmese de denge yöntemini kullanmak ve iktisat ve politika alanlarındaki çarpıklıkları düzeltmek, toplumu ahlaki açıdan yenilemek ve bireysel özgürlüğü ön plana çıkarmak gibi amaçlar sayesinde önemli sayılabilecek bir kitleye hitap etmiştir. Ancak bu hitap, önemli eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Marx'ın Proudhon'a yönelik "küçük burjuva sosyalisti" yakıştırması, bunun en önemli örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Marx ve Proudhon arasındaki "kişisel" tartışmada Marx'ın haklı olduğu taraf, Proudhon'un gerçekten de küçük burjuva sosyalisti olduğudur. Çünkü Proudhon'un klasik anarşist düşünce içerisindeki özgün yönlerinden birisi, dönemindeki küçük burjuvaların (üretim yapan küçük mülk sahipleri, küçük tüccarlar, zanaatkarlar, aydınlar vs.) haklarını savunmasıdır. O, köken olarak bu sınıfa mensuptu ve bu yüzden kendisini yakın hissediyordu. Ayrıca bu sınıfa mensup

kimselerin belirli bir ahlaki düzeyi muhafaza ettiklerine, herhangi bir otoriteye hizmet etmeyen özerk insanlardan oluştuklarına, 18. yüzyıl Aydınlanma filozoflarını okumuş ve onların özgürlükçü düşüncelerini benimsemiş olduklarına ve son olarak şiddet içermeyen ve ekonomi alanı ile sınırlı bir toplumsal dönüşümü gerçekleştirebileceklerine inanması da etkili olmuştur. Bunun dışında yukarıda verilen atölyeler örneğinde olduğu gibi, işçilerin yeterli ahlaki düzeye ulaşmadıklarını düşünmesi de önemli bir faktör olarak sayılabilir. Küçük burjuvanın karşı karşıya kaldığı ve Proudhon'u harekete geçiren tehdit ise, onların ekonomik hayatın içinde olmalarına ve üretmelerine rağmen aynı zamanda kapitalist sistem yüzünden kendisinden daha büyük ekonomik güçlerin baskısını hissetmeleri ve her an yok olma ihtimalleriydi.

92

IJSI 11/1
Haziran/
June
2018

Ancak küçük burjuva sosyalisti tespiti, Proudhon'u açıklamak için yeterli değildir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Paul Thomas'a göre bu tespit, kişiyi küçük düşürmeye yönelik bir kötüye kullanım şeklinde değerlendirilebileceği gibi, indirgemecidir ve nitelendirilmeye de muhtaçtır. Bununla birlikte Cemil Meriç'in de dikkat çektiği gibi, ütöpik sosyalizm-bilimsel sosyalizm ayrımı yapmak demek, marksist dili kullanmak demektir ve dönemdeki işçi hareketi liderliğini eline geçirebilme mücadelesi açısından bariz bir şekilde çıkarı olan Marx'a, Proudhon karşısında belirli bir pay vermek demektir. Bu kullanımı "yeniden tanımlayabilmek" ve anarşist vizyonu ile sosyalizme katabileceği değerler üzerinden tartışabilmek adına, onun Marx'a yazdığı mektubuna ve anarşist kimliğine odaklanmak aydınlatıcı olabilir. Buna göre mektubunda; kişiliğinin belirgin ifadeleri olan dinamizmi, sürekli sallantıda olmayı, sonu olmayan deneyimleri ve tartışmaları, dengelenmeyi, bozulmayı ve yeniden dengelenmeyi görürüz. Komünizmi, bu özelliklerden yoksun olmak bakımından eleştiren Proudhon, farklı kesimleri ve onların taleplerini en iyi şekilde karşılayacak (dinamik) bir sistemin yollarını aramış ve anarşist olduğunu ilan etmiştir. O; işçi sınıfının örgütlü mücadeleye girişmeden önce ahlaklılaşması gerektiğinde ısrar etmiş, burjuvazinin devrimci rolünü Marx'tan farklı algılamış, adalet kavramına başvurmuş, karşılıklılığın sağlıklı işlemesi için vicdanlara seslenmiş, Marx'ın yapmaya çalıştığı gibi bireyin potansiyelini özgürce gerçekleştirebileceği bir ortamın yollarını aramış ve çareyi Marx'ın bahsettiği "modernliğin muazzam hareketliliklerinin" dengelenmesinde ve karşılıklı olmasında bulmuştur. Dolayısıyla burjuvazinin tek amacının sermaye biriktirmek ve işçiyi sömürmek

Proudhon Küçük Burjuva Sosyalisti Midir?

olmasını engellemenin yolunun; devrimci şiddet kullanımını yerine, bir şekilde burjuvaziyi "törpülemekten" daha doğrusu adalet yasalarını keşfetmeye çağırmaktan ve sınıfları uzlaştırmaktan geçtiğini ve böylece adil bir ekonomik sistem kurabileceğimizi düşünmüştür. O, Fransız Devrimi'nin tamamlanamamışlığını bu şekilde yorumlamıştır. Ayrıca anarşizmin salt şiddet ve kaos savunuculuğu yapmamasına özen göstermiş, otoriter sosyalizme muhalefet eden ve olsa olsa onun alt bir dalı olabilecek bir felsefe olmasını da istememiştir. Elbette onun yaptığı katkılar, küçük burjuvanın da taleplerini aşacak şekilde, toplumdaki daha farklı kitlelerin veya kendisini herhangi bir kitleye dâhil etmeyen bireylerin taleplerine doğru genişlediği ölçüde anlam kazanabilir. Bunun dışında teorizasyonunda var olduğunu bildiğimiz sınıfların uzlaştırılması düşüncesinin, günümüz toplumlarına ne kadar uygun bir model oluşturduğu sorusu da sorulmaya değerdir.

93

IJSI 11/1
Haziran/
June
2018

KAYNAKÇA

Berman, Marshall (2011). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Modernite Deneyimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cantzen, Rolf (2015). *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum: Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Crowder, George (1999). *Klasik Anarşizm*. Ankara: Öteki Yayınevi.

Çiğdem, Ahmet (2015). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Engels, Friedrich (2015). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*. İstanbul: Zepkin Kitap.

94

IJSI 11/1
Haziran/
June
2018

Hilmer, Johannes (2000). "Two Views About Socialism: Why Karl Marx Shunned an Academic Debate with Pierre-Joseph Proudhon". *Democracy&Nature: The International Journal Of Inclusive Democracy*, 6 (1), 85-92.

Kropotkin, Pyotr (2015). *Anarşi: Felsefesi-İdeali*. İstanbul: Kaos Yayınları.

Küçükkalay, Abdullah Mesud (2015). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Marx, Karl; Engels, Friedrich (2014). *Anarşizm Üzerine*. Ankara: Sol Yayınları.

Meriç, Cemil (2013). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Meriç, Cemil (2011). *Kırk Ambar*. C.II. İstanbul: İletişim Yayınları.

Newman, Saul (2006). *Bakunin'den Lacan'a: Anti Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Proudhon, Pierre-Joseph (2014). *Mülkiyet Nedir?*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Proudhon, Pierre-Joseph (2014). *Federasyon İlkesi*. İstanbul: Öteki Yayınevi.

Proudhon, Pierre-Joseph (2012). *İktisadi Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi*. İstanbul: Kaos Yayınları.

Riazanov, David (2011). *Karl Marx/Friedrich Engels: Hayatı ve Eserlerine Giriş*. İstanbul: Belge Yayınları.

Thomas, Paul (2000). *Marx ve Anarşistler*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Ward, Colin (2000). *Eylemde Anarşi*. İstanbul: Kaos Yayınları.

Woodcock, George (2014). *Anarşizm: Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*. İstanbul: Kaos Yayınları.

SUMMARY

The roots of classical anarchism are based on the Enlightenment. The century in which it formed its own conceptual framework and called out to the masses is the 19th century. Although there were diversities of views among the anarchists, the main point they agreed with was the same; desire for freedom. The same theme also attracts the attention in Pierre-Joseph Proudhon, and he has original ideas about how we should reach freedom. These original ideas, however, could not prevent from being criticized heavily by another well-known socialist Karl Marx.

Proudhon thought that order and anarchy could come side by side. For this reason, he focused on the economic, political and social events of his time and offered various solutions for “exploring the laws of justice”. The method he used when expressing these solutions is; to balance conflicting elements. For example, the system he put forward in order to balance communism and capitalism, which are in conflict with each other in economic life, is mutualism. The system he put forward for the policy field is federation. According to him, the federation balances authoritarian and libertarian regimes. But the main point that caused Proudhon to be criticized heavily by Marx is, to defend the rights of the petty bourgeoisie.

Marx, who made a distinction between utopian socialism and scientific socialism, put his theory into scientific socialism but included some other socialists, who lived before him or were contemporaries, into the utopian socialism part. According to Marx, the ideas of the utopian socialists shed light on a certain period of history and should be appreciated. But these ideas were wrong, too, and hereinafter there was no other way for the proletariat but to adopt scientific socialism or, in other words, Marxism.

It was seem to make sense to Marx to see Proudhon as a “a petty bourgeois socialist”. But this determination is not enough to explain Proudhon’s thoughts. Because his real intention was (under an anarchist system) to meet demands that could come from different parts of society. He also struggled to draw attention to the despotism of thinkers who defended communism in his period. As a result, in order to be able to understand Proudhon correctly, we should refrain from using the term “utopian socialism” or rename it. Because just as in petty bourgeois socialism, utopian socialism has also Marxist elements. Using these terms when talking about the debate between Marx and Proudhon means using Marxist language right from the start.

